

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. I. De dispositione facienda.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

nia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leviter loco moti, perdunt quo viguerunt usum: & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipsam rerum naturam stare ordine putant: quo confuso, peritura sint omnia. Sic oratio carens hac virtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi: multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans: nec initio nec fine proposito, casum potius quam consilium sequatur. Quapropter totus hic liber serviat *dispositioni*,² quæ quidem si certa aliqua via tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræque sint, & tot seculis nulla reperta sit causa quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & vigilet, & inveniatur, & judicet, & consilium à seipso petat. Neque inficias eo quædam esse quæ demonstrari possint, eaque non omittam.

¹ Nec mihi videntur errare.] Ajunt plerique philosophi, omnia olim conturbata & confusa fuisse in *chaos*, postea in ordinem digesta, pulcherrimam hanc orbis descriptionem effecisse, ajuntque futurum ut aliquando in eandem mosem omnia rursus confundantur. Plato quoque in *Timæo*, omnia in orbe summo ordine distributa à Deo describit. Turneb.

² Quæ quidem si certa, &c.] Colli-

git ex hoc loco Rodolphus, Fabium existimasse *dispositionis* præcepta non posse tradi, cum alia atque alia *dispositio* debeat esse, pro varietate litis. hunc tamen locum aliter accipiemus, ut existimet Fab. posse universales & generales tradi *dispositionis* præceptiones, neque tamen eas satis esse, sed quandam petendam *dispositionem* à litis proprietate, ut de *argumentis* quoque diximus. Idem.

C A P. I.

De dispositione facienda.

SIT igitur (ut supra significavi) *divisio*, rerum plurium. Sin *singulas partitio*, singularum in partes, discretus ordo, & recta quædam locatio prioribus sequentia annectens, dispositio,

Primum generalia quædam præcepta de *questionum ac propositionum dispositione* ponit, deinde quo pacto in singulis statibus disponi debeant explicat. Cæterum de *divisione* hoc loco agit, quo-

niam illa totius orationis *dispositionem* ostendit. Rodolphus Agricola id ita videtur accipere, quia de *divisione capitum* in statibus sit acturus. Turneb.

fitio, utilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminimus ipsam *dispositionem* plerunque utilitate mutari, nec eandem semper primam quaestionem ex utraque parte tractandam. Cujus rei ut caetera exempla praeteream, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diversum secuti ordinem, ¹ cum accusator a jure, quo videbatur potentior, coeperit: patronus omnia vel pene omnia ante jus posuerit, quibus iudicem quaestioni legum praepararet. ² Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui semper petitoris arbitrio diceretur: ³ denique in accusatione mutua, ut se uterque defendat, priusquam adversarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem esse diversum. Igitur quid ego sim secutus quod partim praecipis, partim usurpatum ratione cognoveram, promam: nec unquam dissimulavi. ⁴ Erat mihi curae in controversiis forensibus, nosse omnia quae in causa versarentur. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quae *ἑταῖρα* Graeci vocant, Cicero *proposita*. Cum haec in conspectu quodammodo collocaveram, non minus pro adversa parte quam pro mea cogitabam. Et primum (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam, ⁵ quid utraque pars vellet

¹ Cum accusator a jure, &c.] Initio Aeschines has duas leges tractat, neminem coronandum esse nisi rationes reddiderit: coronamque dandam vel in concione vel in curia, non autem in theatro, ut fecit Ctesiphon: demum de vita Demosthenis dixit. Demosthenes autem primum de rebus a se gestis, deinde de jure. Idem.

² Aliud enim alio docere.] In aliis sic legitur, Aliud enim alii docere prius expedit, ut sit sensus, aliquid utile esse petitori si primo loco ponatur, aliud defensori. Idem.

³ Denique in accusatione mutua.] In anticategoria, id est, recriminatione & mutua accusatione, contraria est utrius-

que partis dispositio: ut si objicias mihi homicidium, ego tibi sacrilegium, prius ego dicam de homicidio ut me purgem, tu prius de sacrilegio. Idem.

⁴ Erat mihi curae, &c.] Cum dispositio tota pendeat ab ipso statu ac utriusque partis firmamenti & adjumenti, idcirco hac de re tractat Fabius, ut inde disponendi rationem cruat. Idem.

⁵ Quid utraque pars vellet efficere.] Prius illud refertur ad id quod adversarius obtinere vult, ut Cic. vult obtinere, jure casum Clodium: posterius ad firmamenta & adjumenta refertur, quibus probamus quod efficere volumus: ut Cicero docet insidiatorem esse Clodium. Idem.

vellet efficere, tum per quid, hoc modo. Cogitabam quid primum *petitor* diceret. Id aut *confessum* erat, aut *controversum*. Si *confessum*, non poterat ibi esse quæstio. Transibam ergo *ad responsum* partis alterius, idem intuebar: nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, *confessum* erat. ¹Ubi primum cœperat non convenire, quæstio oriebatur. Id tale est, *Occidisti hominem, occidi: convenit: transeo*. Rationem reddere debet reus *quare occiderit*. *Adulterum*, inquit, *cum adultera occidere licet*, legem esse certum est. Tertium jam aliquid videndum est, in quo pugna consistat. *Non fuerunt adulteri: fuerunt*, quæstio. de facto ambigitur, conjectura est. ²Interim vero & tertium *confessum* est, *adulteros fuisse, sed tibi*, inquit accusator, *illos non licuit occidere*: ³exul enim eras, & ignominiosus de jure quæritur. At protinus dicenti, *occidisti: respondeatur, non occidi: statim pugna est*. Sic explorandum est ubi controversia incipiat, & considerari debet quæ primam quæstionem facit. ⁴Intentio simplex, *Occidit Saturninum Rabirius: conjuncta, Lege de sicariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenus occidendo, & Cn. vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit*. Nam sic ⁵diversæ propositiones erunt: quod idem ⁶de petitionibus dictum sit. Verum ex conjuncta propositione plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud jure actionis excludit. In quo genere agenti est di-

spicien-

¹ *Ubi primum cœperat.*] Habendum est in memoria quod diximus *libro tertio*, à Fabio *statum* non poni in illa prima quæstiuncula, sed in summa judicatione: quanquam ceteri rhetores *statum* ponunt in prima quæstione. *Idem.*

² *Interim.*] Alii, *Interdum.*

³ *Exul enim eras.*] *Exul* enim cui interdictum est aqua & igni, amittit civitatem & civitatis jura: *ignominiosus* quoque multa jura amittit. oritur igitur status legalis, *an lex Julia, quæ concedit ut adulter cum adultera occidatur, id permittat ignominioso & exuli.* Turneb.

⁴ *Intentio simplex.*] Ista huc perti-

nent, ut doceat quam *dispositionem* sequi debeat accusator in *simplici* intentione & *conjuncta*. cumque *intentioni* aliquid opponat defensor, ostendet Fab. quæ dispositio sit in defensione *simplici*, aut in defensione *conjuncta*. *Idem.*

⁵ *Diversæ propositiones erunt.*] Hoc capite *propositiones* accipere debemus pro accusatoris objectionibus & intentionibus quæ proponuntur, ut apparet ex sequentibus, cum ait, *ubi multa contra unam propositionem dicimus, &c.* *Idem.*

⁶ *De petitionibus.*] Sunt autem *petitiones* in causis privatis, *accusationes* in publicis. *Idem.*

spiciendum, quid quoque loco diluat. Quod pertinet ad actorem, non plane dissentio à Celso, qui sine dubio Cicronem est secutus. ¹ Instat tamen huic parti vehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmissimum, imbecilliora medio: quia & initio movendus sit iudex, & summo impellendus. At pro reo plerunque gravissimum quicque primum movendum est, ne illud spectans iudex reliquorum defensionem sit aversior. Interim tamen & hoc mutabitur, si leviora illa palam falsa erunt, gravissimi defensionem difficilior: ut detracta prius accusatoribus fide, aggrediamur ultimum, jam iudicibus omnia vana esse credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensionem: ne id quod non statim diluamus, timere videamur. Antea actæ vitæ crimina plerunque prima purganda sunt, ut id de quo laturus est sententiam iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno ² Cicero in ultimum distulit: non quid frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus. ³ Cum simplex intentio est, videndum est an unum aliquid respondeamus, an plura. Si unum, *in re* quæstionem instituamus, an *in scripto*. Si *in re*: ⁴ negandum sit quod obicitur, an tuendum. Si *in scripto*, in qua specie juris pugna sit, & in ea de verbis, an voluntate quærat. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litem faciat: hoc est, qua iudicium sit constitutum. Nam quædam in scholasticis ponuntur ad conjungendam modo actæ rei seriem: ut, *Pater expositum qui agnovit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare.* Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis

¹ *Instat tamen huic.*] Cornelius Celsus in hoc dispositionis præcepto erravit. putavit enim hanc disponendi rationem utilem esse non solum accusatori, sed etiam defensori. Fabius accusatori utilem putat. *Idem.*

² *Cicero.*] Ut pro Murena.

³ *Cum simplex intentio est.*] Nunc Fab. docet, quid agere debeat defensor ut

optime disponat. nam quæ antea de defensore dixit, huc pertinebant ut refutaretur Celsi opinio. *Idem.*

⁴ *Negandum sit quod obicitur, &c.*] Prius illud membrum duos complectitur status, *conjecturam* & *fnitionem*. nam in *fnitione* quoque negamus hoc esse factum. sic usurpat Fab. lib. 5. *Idem.*

cupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. ¹ Lex de expositis ad affectum pertinet, iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in *ἀντιπαράστασι*. His spectatis apparebit circa quæ pugna sit. Conjuncta defensio est, qualis pro Rabirio, ² *Si occidisset, recte fecisset, sed non occidit*. Ubi vero multa contra unam propositionem dicimus, cogitandum est primum quicquid dici potest: tum ex his quo quicque loco dici expediat, ordinandum. In quo non idem sentio quod de propositionibus paulo ante, quodque de argumentis probationum loco concessi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam vis quæstionum semper crescere debet, & ad potentissima ab infirmis pervenire, sive sunt ejusdem generis, sive diversi. ³ Juris autem quæstiones solent esse nonnunquam ex aliis atque aliis conflictationibus: facti semper idem spectant, in utroque genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum quicque primum tractari oportet. Ideoque quasdam quæstiones executi donare solemus, & concedere. Neque enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus. Quod ipsum ita fieri oportet, non ut damnasse eas videamur, sed omisisse, quia possumus etiam sine eis vincere. Procurator alicujus pecuniam petit ex fœnore hæreditario: potest incidere quæstio, an huic esse procuratorem liceat. Finge, nos postquam tractavimus, remittere, vel etiam convinci: quæretur, an ei cujus nomine litigatur procuratorem habendi sit jus. Discedamus

¹ *Lex de expositis, &c.*] Lex prior nihil attinet ad iudicii constitutionem, duntaxat utrique parti est utilis ad affectum. nam pater dicit se expositum recepisse, filius dum expositus fuerit, se à paupere educatum fuisse. hinc affectus erit. *Idem.*

² *Si occidisset, &c.*] Est *antiparastasis* & *enstasis*, in quibus servanda est hæc dispositio, ut *antiparastasis*, quæ infirmior est, prior colloceatur: *enstasis*, quæ firmior, posterior. Hermog. tamen

lib. 3. de Inventione, nunc priorem *enstasim*, nunc posteriorem collocandam putat. *Idem.*

³ *Juris autem quæstiones.*] Juris quæstiones appellat *quæstiones legales*, in quibus etiam complectitur *translationem*. varix sunt autem quæstiones illæ, atque alio & alio causam deflectunt, ac nonnunquam intentionem eludunt, quod non fit in *quæstionibus facti*. nam inter se conspirant, & eodem tendunt. *Idem.*

damus hinc quoque, recepit materia quæstionem, an ille
cujus nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ¹ ex assè hæ-
res. Hæc quoque concessa sint, quæretur an debeatur. Con-
tra, nemo tam demens fuerit, ut id quod firmissimum du-
xerit se habere, remittat, & ad leviora transcendat. Huic
in schola simile est, Non abdicabis adoptatum. ut hunc
quoque, non virum fortem: ut & fortem, non quicumque vo-
luntati tuæ non paruerit: & ut in alia omnia subjectus sit,
non propter opinionem: & ut propter opinionem, non
propter talem opinionem. Hæc juris quæstionum differen-
tia est. In factis autem ad idem tendentia sunt plura: ex qui-
bus aliqua citra summam quæstionem remitti solent: ut si is
cum quo furti agitur, dicat, *Proba te habuisse, proba perdi-
disse, proba furto perdidisse, proba mea fraude.* Priora enim re-
mitti possunt: ultimum non potest. ² Solebam & hoc fa-
cere præcipue, ut vel ab ultima specie (nam ea fere est quæ
continet causam) retrorsum quærerem usque ad primam
generalem quæstionem, vel à genere ad extremam speciem
descenderem, etiam in suasoriis: ut deliberat *Numa, an
regnum offerentibus Romanis recipiat.* Primum id est genus, *an
regnandum, an in civitate aliena, an Romæ, an laturo sint Ro-
mani talem regem.* Similiter & in controversiis. *Optet enim
vir fortis alienam uxorem.* Ultima species est, *an optare possit
alienam uxorem.* Generale est, *an quicquid optaverit, accipere
debeat:* inde an ex privato, an nuptias, an maritum haben-
tem. ³ Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur.

Primum

1. *Ex assè hæres.]* Solent appellare ju-
risconsulti *assim*, totam hæreditatem,
quoniam illa more assis in duodecim
partes dividitur. si igitur non esset *ex
assè hæres* ille à quo petitur, eludere pe-
titionem posset, quod non huic, sed
aliis hæredibus solvere deberet fœnus.
Idem.

2. *Solebam & hoc facere.]* Quoniam
sæpenumero solent oratores *hypothesin*
revocare *ad thesin*, scire oportet quo
id pacto sit faciendum, tum quomodo

omnes illæ quæstiones sint disponendæ.
huc pertinent ea quæ à Rodolpho scri-
buntur *lib. 2. de multiplicatione unius
quæstionis in plures.* *Idem.*

3. *Sed hoc non.]* In oratione non eod-
dem modo disponuntur *quæstiones*, ut
in investigando solent nobis occurrere.
occurrit enim fere prima *hypothesis*, quæ
causam continet: at illa ultimo loco
collocanda est, præpositis minoribus
quæstionibus. *Idem.*

1. *Ideo-*

Primum enim occurrit fere, quod est ultimum dicendum, ut hoc, *Non debes alienam uxorem optare.* ¹ Ideoque divisionem perdit festinatio. *Non oportet igitur offerentibus se contentum esse:* quærat^{ur} aliquid quod est ultra, *si ne viduam quidem:* adhuc plus, *si nihil ex privato:* ultimum retrorsum, quod idem à capite primum est, *si nihil iniquum.* Itaque propositione visa, quod est facillimum, cogitemus si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si tanquam res agatur, & nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id quod primum se obtulerit & ipsi nobiscum sic loquamur: Quid si hoc non esset? id iterum & tertium, & dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoque scrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis judicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic est & illud præceptum, ut à communibus ad propria veniamus. Fere enim communia generalia sunt. Commune est, *tyrannum occidit:* proprium, ² *Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit.* ³ Solebam & excerpere quid mihi cum adversario conveniret, si modo id pro me erat: nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare: ut in illa controversia, *Dux qui competitorem patrem in suffragiis vicerat, captus est:* Euntes ad redimendum eum legati, obvium habuerunt patrem revertentem ab hostibus. *is legatis dixit, Sero itis. Excusserunt illi patrem, & au-*

¹ *Ideoque divisionem.]* Quando festinamus, *hypothesis* quæ causam continet, sola se nobis offert, reliquæ autem quæstiones quæ ab illa pendent ac minores sunt à nobis non videntur: unde *divisione* uti non possumus. *Idem.*

² *Viriatum tyrannum.]* In aliis codicibus legitur, *Virum tamen tyrannum,* quæ lectio forte est probabilior, ut alludat ad historiam. nam *Thebe* Alexandrum *Pheræorum* tyrannum maritum suum interfecit. nec obesse debet quod nomen sit *generale:* solent enim plerumque declamatores *generalibus* uti nomi-

nibus loco propriorum. & alioqui si *Viriatum* legas, non satis quadrat exemplum. Fuit enim *Viriatum* latro Lusitanus, qui exercitum coëgit, totamque Lusitaniam populatus est, demum à Romanis superatus. *Idem.*

³ *Solebam & excerpere.]* Hæc est species divisionis quæ *sejunctio* dicitur à *Trapezuntio*, cum ostendimus in quo nobis conveniat cum adversario, in quo non conveniat. Cæterum hoc præceptum partim *inventionis* est, partim *dispositionis*, cujus species est *divisio*. *Idem.*

¹ *Solebam*

rum in sinu ejus invenerunt : ipsi perseverarunt ire quo intenderant : invenerunt ducem crucifixum, cujus vox fuit, *Cavete proditorem. Reus est pater. Quæ conveniunt?* Proditio nobis prodita est & prodita à duce, quærimus proditorem. *te iisse ad hostes fateris, & iisse clam, & ab his incolumem rediisse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse.* Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione: quæ si animos occuparit, prope aures ipsi defensionis præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adjuvat, separatio defendentem. ¹ Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset quod credi volebam, ut in prævaricationum criminibus, ut absolvatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interveniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto judicio, aut difficultate probationis, aut prævaricatione. Nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum judicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest, nisi ut prævaricatio fuerit? ² Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. *Hominem occisum esse constat*, non in solitudine, ut à latronibus suspicer: non prædæ gratia, *quia in spoliatus est*: non hæreditatis spe, *quia pauper fuit*. odium igitur in causa, quis inimicus? ³ Quæ res autem faciliorem divisioni viam præstat, eadem inventioni quoque, excutere quicquid dicitur, ⁴ potest, & velut

¹ *Solebam id quod.*] Quemadmodum in argumentis aliquando ratiocinamur per remotionem, ut docuit Fab. lib. 5. ita quoque argumentamur in tota causa, & capita omnia occupamus quibus se tueri potuisset adversarius, eaque removemus & refellimus. hoc quoque præceptum partim inventionis est, partim dispositionis. Idem.

² *Si omnia amolivi.*] Fab. tamen l. 5. ait periculosum hoc esse genus, si quid omitteretur, cum rursus res tota solvitur: hic

tamen aliquid omitti posse in remotione innuit. Idem.

³ *Quæ res autem.*] Superiorem illam rationem qua divisionem investigabamus, ait etiam prodesse inventioni, quia sensim excutiendo aliud atque aliud, tandem invenimus quod est utilissimum nobis. cæterum rejectionem facere dixit per metaphoram, nam postquam prætor judices erat sortitus, utrique permittebatur parti quos vellet judices rejicere. Idem.

⁴ *Potest.*] Dan. Prodest.

¹ *Mutis*

velut rejectione facta ad optimum pervenire. Accusatur Milo quod Clodium occiderit: *aut fecit, aut non*. Optimum erat *negare*: si non potest, *occidit*: ergo *aut jure, aut injuria*. Utique *jure*: aut *voluntate* igitur, aut *necessitate*. Nam ignorantia prætendi non potest. *Voluntas* anceps est. Sed quia ita id homines putant, adjungenda defensio, ut id *pro Repub. fuerit*. *Necessitate*, subita igitur pugna, non præparata, *alter igitur insidiatus est*. Uter profecto Clodius. Videsne ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, *Aut utique voluit occidere insidiatorem Clodium, aut non*. Tutius si *no- luit*. *Fecerunt ergo servi Milonis, neque jubente neque sciente Milone*. At hæc tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dicebamus occisum. Adjicitur, *Quod suos quisque servos in tali re facere voluisset*. Hoc eo est utilius, quod sæpe nihil placet, & aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. Propositione aliquando adversarii utendum: & esse nonnunquam communem eam suo loco dictum est. ¹ Multis millibus versuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inveniremus utra pars deberet prior dicere: quod in foro vel ² atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel novissime sorte dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus iisdem narrare, & contradictiones solvere, ³ tam ab actore quam à defensore concessum sit. Sed in plurimis controversiis ne inveniri quidem potest: ut in illa, *Qui tres liberos habebat, oratorem,*

philoso-

¹ *Multis millibus versuum.*] Hoc enim quadantenus ad *dispositionem* pertinet, ut scias utra pars prior dicere debeat: quoniam alia est *dispositio* capitum & *divisio* ipsius actoris, alia defensoris. *Turneb.*

² *Atrocitate formularum.*] *Formule* olim apud Romanos erant certæ verborum conceptiones in actionibus, à quibus si quis vel una syllaba descivisset, *causa cecidisset & formula*. has formulas in codice sustulit *Justinianus*. *Idem.*

³ *Tam ab actore quam à defensore.*] Cum *actor* ita narravit ut expedit defensori, *defensor* expositionibus debet supersedere. præterea in causis forensibus *actor* primis actionibus contradictiones solvere non potest, quia ab adversario nihil est adhuc dictam, contra *defensor* potest. ita aliquid in orationis dispositione immutatur, nihil tamen in *declamatione*, quia majorem habet libertatem. *Idem.*

⁴ *Dicit.*]

philosophum, & medicum, testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit: unam ejus esse voluit, qui esset utilissimus civitati. Contendunt quis primus ¹ dicat: incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cujus personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de dividendo in univcrsum præcipi possunt. ² At quomodo inveniemus etiam illas occultiores quæstiones? scilicet quomodo *sententias, verba, figuras, colores?* Ingenio, cura, exercitatione. Non tamen fere unquam nisi imprudentem fugerint, si (ut dixi) naturam sequi ducem velit. Sed plerique eloquentiæ famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modo, vel nihil ad probationem conferentibus. Alii nihil vitantes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quo facilius appareat, unam de schola controversiam non ita sane difficilem aut novam proponam in exemplum: *Qui reo proditoris patri non affuerit, exhaeres sit, proditoris damnatus, cum advocato exulet. Reo proditoris patri disertus filius affuit, rusticus non affuit: damnatus abiit cum advocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmii nomine impetravit restitutionem patris, & fratris. Pater reversus intestatus decessit: ³ petit rusticus partem bonorum, orator totum sibi vindicat.* Hic illi eloquentes, quibusque nos circa lites raras sollicitiores, ridiculi videmur, invadent personas favorabiles. Actio pro rustico *contra disertum*, pro viro forti *contra imbellem*, pro restitutore *contra ingratum*, pro eo qui parte contentus sit, *contra eum qui fratri nihil dare ex paternis velit.* Quæ omnia sunt in materia, & multum juvant, victoriam tamen non tradunt. In hac quærentur ⁴ sententiæ, si fieri poterit, præcipites, vel

¹ *Dicat.*] *Dicatur.* Pal.

² *At quomodo inveniemus.*] Quemadmodum *lib. 5. in argumentis* docuit, præcepta communia locosque topicos non satis instruere oratorem, nisi etiam argumenta erueret ex proprietate litis: ita quoque *dispositio* non satis instruitur præceptis communibus, suntque ex litis proprietate eruenda quædam occultæ

quæstiones, optimeque digerenda. est autem hoc præceptum & *inventionis & dispositionis.* Turneb.

³ *Petit rusticus partem bonorum.*] Nam ex jure civili *intestatorum* bona & hereditates deferuntur ad agnatos. *Idem.*

⁴ *Sententiæ præcipites.*] *Præcipites* appellat *sententias*, numerosas & copiosas, ideoque sæpenumero *inconsultas & tumultu-*

vel obscuræ. Nam ea nunc virtus est, ut pulchre fuerit cum materia tumultu & clamore transactum. Illi vero quibus propositum quidem melius, sed ¹ cura in proximo est, hæc ² velut innatantia videbunt, excusatum esse rusticum, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: sed ne disertum quidem habere quod imputet reo, cum is damnatus sit. Dignum esse hæreditate restitutorem, non avarum, impium, ingratum, qui dividere nolit cum fratre, eoque sic merito. Quæstionem quoque illam primam ³ scripti & voluntatis, qua non expugnata non sit sequentibus locus. At qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo, hoc dicturum rusticum, *Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem jure gentium peto.* Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, *Eriam si nescierit quid sit propositio?* Hanc communem omnium legem leviter adornabit, ut justam. Nempe sequetur, ut quæramus quid huic tam æquæ postulationi respondeatur. At id manifestum est. Lex est *quæ jubet exheredem esse eum, qui patri proditoris reo non affuerit: tu autem non affuisti.* Hanc propositionem necessario sequitur legis laudatio, & ejus qui non affuerit, vituperatio. Adhuc versamur in confessis: redeat animus ad petitem: nunquid non hoc cogitet necesse est, nisi qui sit plane hebes? *Si lex obstat, nulla lis est, inane iudicium est:* atqui & legem esse, & hoc quod ea puniat, à rustico factum, extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? *Rusticus eram.* Sed lex erat, omnes complectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid aliud (sæpius dicam) natura permittit,

quam

& tumultuosas: quod genus orationis frequens erat tempore Fabii. *Idem.*

¹ *Cura in proximo est.*] Vel ait prope similem esse curam utrique oratori, vel hos in proximo positâ videre, id est, in oculos incurrentia. ducta metaphora à lusciosis, qui *myopes* dicuntur, videntque duntaxat oculis admota. *Idem.*

² *Velut innatantia.*] *Innatantia* dixit more Græco, pro manifestis & in ipsa superficie eminentibus. Vide Bud. in *comment. linguæ græcæ.* *Idem.*

³ *Scripti & voluntatis.*] Lex est, ut filius qui patri non adfuerit, exhereditatus sit: adversus quam nitetur sententia, quod intelligatur duntaxat de his qui in iudicio prodesse possint. *Idem.*

X Filius

quam ut cum verba contra sint, de voluntate quærat? Generalis igitur quæstio, *verbis, an voluntate sit standum*. Sed enim in commune de jure omni disputandum semper, nec unquam satis judicatum est. Quærendum igitur in hac ipsa qua consistimus, an aliquid inveniri possit quod scripto adversetur. Ergo quisquis non affuerit, *exheres erit? quisquis sine exceptione?* Jam se illa vel ultro offerent argumenta, ¹ *Filius infans & ager non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat*. Jam multum acti est: posset aliquis non affuisse, & hæres esse. ² Transeat nunc idem ille qui cogitavit, ut ait ³ Cicero, tibicinis Latini modo ad disertum: *Ut ita concedam: tu nec infans es, nec ager eras, nec absuisti, nec militasti, nec in legatione fuisti*. Non aliud occurrit quam illud, *Sed rusticus sum*. ⁴ Contra quod palam est, dicet. *Ut agere non potueris, assidere potuisti*. & verum est. quare redeundum est rustico ad animum legumlatoris: *Impietatem punire voluit, ego autem impius non sum*. Contra quæ disertus. *Tu impie fecisti*, inquit, *cum exheredationem meruisti*: licet te postea vel pœnitentia vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea *propter te damnatus est pater*. Videbaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticus, *Tu vero causa damnationis fuisti: multos offenderas: inimicitias domi contraxeras*. Hæc conjecturalia. Illud quoque quod coloris loco rusticus dicit, *patris fuisse tale consilium, ne universam domum periculo subjiceret*. Hæc prima quæstione scripti & voluntatis continentur. Intendamus ultra animum, videamusque an aliquid inveniri præterea possit quo id modo fiat. Sedulo imitor quærentem, ut quærere doceam,

¹ *Filius infans & ager, &c.*] Sunt hæc exempla ficta, quæ dicuntur à Fabio argumenta per *hypothesein*, quibus nihil potest esse firmitus ad oppugnandum scriptum, ut docuit lib. 5. *Idem*.

² *Transeat nunc.*] Tibicines in comœdiis Latinis & togatis transire solent à sinistris tibiis ad dextras. hic per *metaphoram* proverbialem significavit Fab.

transitum ab una parte ad alteram, ut ab rustico ad disertum. est autem imitatio Ciceroniana. *Idem*.

³ Cicero.] *Pro Murena*.

⁴ *Contra quod palam est.*] Nam cum lex dicit *advocatum*, non solum intelligit *oratore*, verum etiam illum qui præsens est in judicio ad favorem. *Idem*.

Idem

ceam, & omisso speciosiore illo styli genere, ad utilitatem me summitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur non aliquid circa patrem quærimus? ¹ dictum vero est, *Cui quis non affuerit, exheres erit.* Cur non conamur & hîc quærere, *num cuicumque non affuerit?* Facimus hoc sæpe in iis controversiis, in quibus petuntur in vincula qui parentes suos non alunt, an eum qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni vendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? *Damnatus est.* ² Nunquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quæstio. Non desperemus, credibile est hoc voluisse legumlatorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controversiæ, *Damnatus proditiõis cum advocato exulet.* ³ Vix videtur posse fieri, ut pœna filio eadem, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. ⁴ Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est, non advocato damnati scriptum, *An possint enim bona esse ulla exulis*, rusticus in utraque parte dubium facit. Disertus & verbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est: & propter hoc ipsum pœnam esse constitutam eis qui non affuerint, ne periculo exilii deterreantur ab advocacione, & rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones, an quis-

¹ *Dictum vero est.*] Ut supra quoque inceperat à generali quæstione, sic etiam hic incipit, & demum descendit ad speciem. Idem.

² *Nunquid igitur lex.*] Dicit rusticus hanc legem, *filius si proditiõis reo patri non adfuerit, exheres sit*, intelligendam esse ita, si pater absolutus fuerit, non si damnatus, atque ita se exheredem esse non debere, cum pater damnatus fuerit. Idem.

³ *Vix videtur posse fieri.*] Vix videtur

fieri posse ut debeat similiter infligi pœna ei qui adfuerit aut non adfuerit. Eadem autem pœna est bonorum amissio. nam exul bona perdit, & exheres bona quoque perdit. Idem.

⁴ *Præterea lex ad exules.*] Exul ita capite diminuitur, ut civitatis jus perdat, ac proinde reliqua quoque jura. cum igitur scribitur in lege, *qui patri proditiõis reo, &c.* non debet intelligi de damnato patre. id est, exule, ad quem nulla lex pertinet, sed de absoluto. Idem.

quis, an cuicumque. Hæc ex duabus personis quæ sita sunt. E tertia autem, quæ est adversarii, nulla oriri quæstio potest: quia nulla fit ei de sua parte controversia. Nondum tamen cura deficiat. ¹ Ista enim omnia dici possent etiam non restituto patre. Nec statim eo tendamus, quod occurrit ultro, à rustico restitutum. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit ultra. Nam ut genus speciem sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinativa atque collectiva quæstio orietur, an restitutio pro sublatione iudicii sit, & perinde valeat, ac si iudicium non fuisset. Ubi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum ² restitutionem uno præmio, ³ nisi patre perinde ac si accusatus non esset, revocato: quæ res advocati quoque pœnam, tanquam is non affuisset, remisit. Tum veniemus ad id quod primum occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Ubi rursus ratiocinamur, an rusticus restitutor accipi debeat pro advocato, quando id præstiterit, quod advocatus petiit: nec improbum sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua jam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc dividitur, etiam si uterque sibi totum vendicaret, nunc utique, cum alter semissem, alter universa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiam magnum momentum habet apud iudices patris memoria, cum præsertim de bonis ejus quærat. Erit ergo conjectura, qua mente pater intestatus decesserit. ⁴ Sed

ea

¹ Ista enim omnia.] Hæc quæstiones petuntur à consequenti tempore & adiunctis. cæterum, ut antea dixit, non oportet subsistere in ea quæstione quæ prima se offerat. quod enim primum offertur, sæpenumero ultimum dicitur. ut igitur antea fecit, descendet à genere ad ultimam speciem. Idem.

² Restitutionem uno primo.] Quia duntaxat uno primo potuisset restituere patrem, non etiam advocatum. Idem.

³ Nisi patre perinde, &c.] Hoc ait ideo, quia qui revocatur, in integrum

restituuntur, & pristina omnia jura recipiunt: quod perinde est ac si non fuissent antea accusati. Idem.

⁴ Sed ea pertinet.] Pleraque quæstionem habent in qualitate, quæ tamen conjectura probantur: ac vicissim in conjectura pleraque, quæ probantur qualitate. hic enim dicemus idcirco patrem testamentum non fecisse, quod iustum & æquum putaret utrunque æquali hereditatis portione potiri, maximeque restitutorem. Idem.

Idco

ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentum est. Plerumque autem in fine caussarum *de æquitate* tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas: ut si in jure minus fiducia erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius quod in universum præciperem. Nunc eamus per singulas caussarum judicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est ad singulas lites controversiasque non possum: ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quem statum frequentissime incidant, tradam. Et quia natura prima quæstio est, *factumne sit*, ab hac ordiar.

C A P. II.

De conjectura.

Conjectura omnis, aut *de re*, aut *de animo* est. *Utriusque* tria tempora, *præteritum*, *præsens*, *futurum*. *De re* & generales quæstiones sunt, ¹ & definitæ, id est & quæ non continentur, & quæ continentur. *De animo* quæri non potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cum *de re* agitur: aut *quid factum sit*, in dubium venit, aut *quid fiat*, aut *quid sit futurum*: ut in generalibus, ² *an atomorum concursu mundus sit effectus*: *an providentia regatur*: ³ *an sit aliquando casurus*. In definitis, *an parricidium commiserit Roscius*: *an regnum affectet* ⁴ *Manlius*: ⁵ *an recte Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius*. In judiciis præteritum tempus maxime valet. Nemo enim accusat nisi quæ facta sunt. Nam & quæ fiant, & quæ

Ideo Fab. lib. 3. male illos opinari dixit, qui *statum conjecturalem* appellant *statum facti*, quia quæritur hic etiam *de animo*. Turneb.

¹ *Et definita.*] Quocirca falluntur qui existimant *status ipsos esse duntaxat in hypothesis*, non etiam in *thesi*. Idem.

² *In atomorum concursu, &c.*] Hæc opinio est *Democriti*, quam postea interpolavit *Epicurus*. Is enim existimavit fortuito corporum infecabilium concursu conditum esse mundum. Idem.

³ *An sit aliquando casurus.*] *Democritus* & *Epicurus* aliquando *casurum mundum* putant: putat etiam *Heraclitus*. *Arist.* *eternum existimat*. Idem.

⁴ *Manlius.*] *Manlius* qui *Capitolium* defendit, cum *obarratos* & *nexos passim solveret*, incidit in suspicionem affectati regni, estque *de saxo Tarpeio* præcipitatus. Idem.

⁵ *An recte.*] Hæc quidem quæstio, ut posteriore docebit *Fabius*, sedem habet in *qualitate*, colligitur tamen *conjectura*. Idem.